

Рецензія на монографію: Артеменко А. П. Топологія Я в мережевих структурах соціуму / А. П. Артеменко. — Харків : Цифрова друкарня № 1, 2013. — 344 с.

Навесні цього року вийшла друком монографія доцента кафедри філософії та соціології Національного фармацевтичного університету А. П. Артеменка «Топологія Я в мережевих структурах соціуму». Ім'я цього автора відомо читачам «Гуманітарного часопису», оскільки протягом останніх п'ятих років у нашому виданні була надрукована низка його статей, присвячених різним аспектам проблеми ідентичності. Таким чином, поява цієї монографії стала очікуваним результатом тривалих досліджень.

В анотації до видання автор зазначив, що монографія адресована фахівцям із соціальної філософії, філософії права, філософської антропології та всім, хто прагне зрозуміти, як виникає його власне Я в оточенні світу. Але слід було б сказати, що практичне значення дослідження не обмежується вказаними сферами. Його результати можуть бути використані також у сфері практичної політики для запобігання міжкультурному протистоянню у вітчизняному суспільстві та для пошуку шляхів і форм інтеграції українського суспільства у світовий соціально-політичний простір.

Беззаперечною перевагою монографії А. П. Артеменка є глибокий і різнобічний аналіз вітчизняних дисертаційних робіт останніх десяти років, присвячених проблемі ідентичності. Автором відмічена циклічність актуалізації цієї проблеми в наукових дослідженнях і доведений зв'язок циклічного характеру повернення до аналізу системи ідентичності з кризами соціально-філософських концепцій та соціокультурних практик, які намагались пояснити й спрямувати соціальні процеси регіонального та загальносвітового масштабів. У роботі була запропонована слушна систематизація досліджень та визначені головні тенденції вивчення проблеми ідентичності.

У першому розділі роботи подана оригінальна ідея узагальнення підходів до проблеми ідентичності в модерній європейській філософії як відгук теми множинності й цілісності Я. Це демонструється на прикладі концепцій «республіки образів-Я» Д. Юма та «з'єднуючої сили самопізнання» І. Канта, а також проекції цих концепцій у наступних філософських системах. У дослідженні доводиться, що класична модерна парадигма, у рамках якої були опрацьовані поняття «Я», «суб'єкт», «замість», «яйність», демонструє понятійну генезу проблеми єдності й множинності Я, що в свою чергу підготувало ґрунт для дослідження ідентичності. Тим самим автор переконує, що проблема ідентичності пов'язана не з постмодерною ідеєю розпорошення суб'єкта, а саме з появою

концепту «суб'єкт» в модерній філософії.

Модерність заклала підвалини розуміння соціальної ідентичності як компромісу між множинністю і цілісністю Я. Дослідник переконливо довів, що тема ідентичності як філософська проблема пов'язана з виникненням ідеї суб'єкта в межах класичної філософії.

Проблема усвідомлення Я для XX століття — це проблема оцінки власного соціального статусу та функції, що окреслена в рамках опрацювання «наративної ідентичності» П. Рікера чи «модерного суб'єкта» А. Турена. Завдяки цій оцінці виникає враження «присутності скрізь», різноманітності образів Я, гри й множинності варіантів розповіді про себе. Автор наполягає на тому, що конструкції репрезентації ідентичності постають у різних філософських концепціях як «дисципліна», «тип», «яйність», «свідомість-про», «троп», що за своєю суттю є «анонімною системою висловлювань», у якій сукупність методів і корпус сталих положень створюють правомочність і сенс промови незалежно від її автора. У дослідженні наголошується на тому, що множинність самоідентифікації має ґрунтуватись на здатності особи створювати єдність.

Автором монографії продемонстровано, що актуалізація проблеми цілісного Я неминуча в умовах інформаційного суспільства. Мережева індивідуалізація Я, його «мережева самотність» дозволяє поставитись до ідентичності як до відлуння «закинутості», «сингулярності», коли Я не конструє свій смисл без глобального, а скоріш будує власний глобальний смисл. Те, що тлумачилось як втрата стрижня, розпорошення, кризова ідентичність, постає у вигляді «ширшого підґрунтя» для Я. До того ж мережевий суб'єкт не розпорошується в тотальності мережі, а конкретизується як мережевий вузол. Таким чином, на думку дослідника, топологія ідентичності створюється не за рахунок залучення суб'єкта до ширшої спільності, а завдяки виокремленню з неї.

Оригінальною знахідкою роботи є аналіз концепту «об'єктність». Він базується на обґрунтованій автором топологічній схемі просторовості, за якою оточення суб'єкта утворює складне тіло, освоєний простір, що сприймається як власне продовження суб'єкта. Об'єктність утворюється ситуацією «в чому існує». Вона контингентна й залежить від залучення до взаємозв'язків об'єктів, мережі взаємин.

Ідея контингентності соціального об'єкта знайшла цікаве продовження в аналізі правової регуляції та соціальних статусів. Автор довів, що модерне бачення особистості потребувало її екстеріоризації в соціальних інституціях. Більш того, «громадянин» — це функціональна ознака поняття «особистість», екстеріоризована цінність, яка фіксується правовим статусом причетності до спільноти. Автор доходить висновку, що модерні держава й нація перетворились на топологічні умови існування особистості, що забезпечують можливість індивідуалізації прав, вчинків, участі в суспільному житті як захисті власних інтересів.

У монографічному дослідженні А. П. Артеменка вперше в соціально-

філософській літературі матеріали українських правових актів модерної доби були проаналізовані в контексті концепцій правової індивідуалізації та субсидіарності. Цей аналіз надав автору можливість зробити висновки, що форми соціального статусу, опрацьовані модерністю, виглядають як узгодження між вибором особи й обставинами. У новому ракурсі постали в роботі й положення Конституції УНР, що демонструють впровадження в правову практику принципів субсидіарності та індивідуалізації форм соціальної ідентифікації.

Ще однією знахідкою автора є введення проблеми ідентичності в контекст дослідження цивілізаційного прикордоння. Результатом такого ракурсу проблеми стало авторське обґрунтування оригінального концепту «вольність». Для людини прикордоння сприйняття держави завжди постає як дилема, на полюсах якої збереження власної індивідуальності й волі і бажання залучитись до системи благ глобальної цивілізації, які гарантовані присутністю у великому державному об'єднанні. У дослідженні продемонстровано, що ідентичність прикордоння гуртується на засадах уникнення держави або опосередкованої приналежності до кількох держав. Це положення роботи теоретично обґрунтовується за допомогою звернення до ідеї мережевої природи соціальних відносин. Мережева і потокова схеми соціальних об'єктів та процесів прикордоння не можуть однозначно підпадати ані під гомеоморфізм, ані під утворення нових форм стосунків. Цю ситуацію автор визначив як «спокусу об'єкта» – перебування за межами правил і норм, перебування в граничному стані, а не ототожнення себе з захопленим простором. Вольність постає як усвідомлення того, що об'єкт спокушує необмеженістю й можливістю зазирнути за край, тоді як соціальний топос поневолює, урівнює в правах річ і людину, унаслідок чого актор стає актантом. Вольність визначається автором як «всеохоплюючий стан, без обмежень чи стратифікацій, здатність воліти і бути всім, відчувати свою спроможність до будь-якої дії» (с. 195).

Слід відзначити, що автор досягнув поставлене завдання розробити цілісну топологічну модель філософського аналізу соціальної ідентичності. У роботі вдалося переконливо продемонструвати еволюційне перетворення топології з описового прийому візуалізації соціального простору на методологічну систему, що виводить пояснення сфери соціального на новий рівень.

Авторська інтерпретація топології передбачає одночасний статус актора й актанта для кожного з об'єктів, що утворюють комбінацію топосу, а ідея об'єктності як системного мережевого принципу організації просторів дозволяє зрозуміти середовище людського існування як одночасну присутність гетерогенних, полікомпонентних зв'язків елементів спільного місця присутності.

Монографічне дослідження А. П. Артеменка вдало поєднує в собі головні теоретичні й методологічні новації соціальної філософії, соціальної теорії, філософії права, правознавства. Концептуальна цілісність роботи, обґрунтований та вміло використаний понятійний апарат справляють позитивне враження і дають

привід говорити про високий теоретичний і методологічний рівень проведеного дослідження.

Автор продемонстрував свою обізнаність у сучасних підходах до розуміння його теми у вітчизняній і закордонній літературі. Спираючись на критику акторно-мережевої топологічної моделі (п'ятий розділ монографії), автор визначив принципи аналізу морфології мобільності соціальних об'єктів. У результаті була розроблена методологія та принципи топологічного аналізу, продемонстровані переваги використання топологічного підходу для аналізу сучасних багатокомпонентних трансформаційних процесів, що спостерігаються в сучасних суспільствах. Зокрема, аналіз феномену мультикультуралізму в умовах глобалізації дозволив виявити теоретичні прорахунки моделей соціально-політичних практик, що ґрунтуються на модерній ідеології суб'єкта, спробах лінійного відображення соціально-політичних процесів і відносин між локальними просторами цивілізацій.

Монографія А. П. Артеменка «Топологія Я в мережевих структурах соціуму» є самостійним завершеним дослідженням. Робота містить значний науковий і практичний потенціал. Авторські доробки заслуговують на високу оцінку, а сама монографія може бути рекомендована фахівцям зі соціальної філософії і філософії історії, філософської антропології і філософії культури, філософії права, історії, соціології, а також спеціалістам, чия практична діяльність пов'язана з проблемами міжкультурної комунікації та соціальної взаємодії.

Література:

Артеменко А. П. Топологія Я в мережевих структурах соціуму / А. П. Артеменко. — Харків : Цифрова друкарня № 1, 2013. — 344 с.